

A MÁSODLAGOS TEREMTÉS KULTURÁLIS HÁTTERE – A KEZDETEKTŐL PLATÓNIG

THE CULTURAL BACKGROUND OF SUBCREATION – FROM THE BEGINNING TO PLATO

Feleky Mirkó¹¹

¹ Eötvös Lóránd Tudományegyetem, BTK

Kulcsszavak:

fantasztikus irodalom
mítosz
fikció
nyugati kultúra
platonizmus

Keywords:

fantastic literature
myth
fiction
western culture
platonism

Cikktörténet:

Beérkezett 2016. október 10.
Átdolgozva 2016. október 31.
Elfogadva 2016. november 5.

Összefoglalás

A mai nyugati kultúra időtlennek tűnő cédrusfája a keresztény vallásban gyökerezik, ám e vallásnak is igen termékeny „táptalaja” van. Hogy a mi életünk stabil legyen, akárcsak egy fa, számunkra is elengedhetetlen a biztos alap. Ezt az alapot azonban, sámsoni erővel, gyökereiben rengették meg korai természettudósok, mint Kopernikusz és később Darwin. Ezen hatások, valamint a XX. századi történelmi események sora, az önmagát a nyugati civilizáció „betetőzéseként” szemlélő angolszász kultúra dominánsává válásával engedett teret hódítani a szárnyait bontogató fantasztikus irodalomnak. Ennek a friss, üdezőld oldalágnak a múltja azonban a mélyben gyökerezik bennünk és az időtlenségben.

Abstract

Although the seemingly timeless cedar of present day western culture roots in the Christian religion, this religion also has an extremely fertile ‘substratum’. So that our life will be stabile like a tree, a secure foundation is also essential for us. However, this foundation was rocked with Samsonic power by the early natural scientists such as Kopernikus or later Darwin. These impacts as well as the series of historical events of the 20th century, together with the growing dominancy of the Anglo-Saxon culture, which considered itself the crowning of western civilization, gave a free vent to fantasy literature which was about to try its wings. The history of this freshly green side branch, however, derives from our deep self and in times out of mind.

1. Bevezetés

Jelen tanulmányomban egy ambiciózus vállalkozásba kezdek: a fantasztikus irodalom térhódításának teret engedő kulturális hatásokat, okokat kívánom röviden bemutatni. Ez az első rész, a kezdetektől az antik görög világig kívánja azon főbb mozzanatokat feltárni, amelyek a fantasztikus irodalom megszületésért felelősek. A munkát folytatni szeretném: másik tanulmányban későbbi kultúrtörténelmi korszakok hatásait is vizsgálni szándékozom.

¹¹ Kapcsolattartó: Dr. Galuska László
E-mail cím: galuska.laszlo@tfk.kefo.hu

A fantasztikus irodalom² az 1950-es évek óta éli virágkorát (bár forrásai régebbre nyúlnak), és egészen napjainkig egyre erősödő tendenciát mutat. Ez az irodalmi törekvés az úgynevezett „nyugati kultúra”, más néven európai kultúra terméke, amelynek megítélése, értékelése vitatott. Egyes részei megérdemelten a „magaskultúra” részét képezik, míg mások a populáris, avagy tömegkultúra kevésbé megbecsült termékeihez tartoznak. A nyugati kultúra táptalajából kinövő, azzal szimbiotikusan együtt létező és élő fantasztikus irodalomnak a gyökerei közösek, történelmi, kulturális hatások miatt fejlődtek ki jelenleg is ismert formájukká. Domináns hatással volt rá a közös művészeti, filozófiai, irodalmi és törvényi háttér³ és tradíció, a görög, római, zsidó, kelta, szláv, germán és egyéb kulturális-nyelvi csoportok hagyatéka, valamint a judeo-keresztény vallás (magába foglalva a római katolikus és az ortodox egyházat egyaránt), amelyek már a IV. század óta formálják egységes kultúrává. A nyugati gondolkodás legmarkánsabb sarokköveit az ókori görögök állították fel, akiknek filozófiája a középkoron át a reneszánszig dominált, és tette a nyugati kultúrában élőket az „ideák népévé”. A modernebb időkben a racionalizmus lett a vezető filozófiai ágazat, amely különböző iskolákból, irányzatokból fejlődött ki, pl. a hellenisztikus filozófiákból, a skolasztikából, humanizmusból, tudományos forradalomból (scientific revolution) és a felvilágosodásból. Az Európát meghatározó Római Birodalom államvallása a keresztény vallás lett, a tudomány és kultúra közvetítő közege, nyelve a latin. A latin ezután egészen a XVIII. század elejéig a tudományos munkák szinte kizárólagos nyelve volt. Majd a természettudósok megjelenésével, amely körülbelül a XVI. századra tehető, az egyház befolyása és hatalma meggyengült. A latin nyelv funkciója a későbbi időkben, pl. a *lingua franca*, majd a nemzeti nyelvek, és újabb világnyelvek megerősödésével Európa országaiban fokozatosan megszűnt.⁴ Ez volt a nagy földrajzi felfedezések időszaka is, amely a Brit Birodalom megerősödéséhez vezetett. A XVIII. század végén bekövetkező eseménysorozat, legfőképp a francia forradalom Európa történetét is meghatározta. A forradalmárok hármasságában „*Liberté, Égalité, Fraternité*” a felvilágosodás eszméi visszhangoztak, a tekintélyelvű intézmények visszaszorítása tovább fokozódott. A későbbiekben a Brit Birodalom olyan méreteket öltött, hogy a viktoriánus korra, a XIX. századra a Föld népességének egy negyede az uralma alá tartozott (Medisson, 2001: 98, 242). Egy ilyen mértékű államalakulat komoly hatásokat gyakorolt az egész világra, és a nyugati kultúrában olyan kitörölhetetlen nyomokat hagyott, melyek a mai napig láthatók. A XX. század végén és a XXI. század elején az angol nyelv vált az új *lingua francává*, valamint az egyház gyengülésével az emberek új vigaszt kerestek, melyet a kultúrában és az azt részben közvetítő irodalomban találtak meg. Ennek a kultúraközvetítő irodalomnak egyik ága a fantasztikus irodalom, amely tagadhatatlanul az angolszász kultúra szülötte.⁵ Dolgozatomban a nyugati kultúra azon egyes markáns elemeit emelem ki önkényesen, melyek a fantasztikus irodalom hosszan tartó útja alapköveivé váltak.

2. Fikció, mítoszok, kezdetek és kontinuitás

Hogy a fikció az életünk jelentős része, tagadhatatlan. Mégis, felvetődik a kérdés, mi a szerepe, és milyen régóta is van jelen ez, az emberiség életében?

² A tanulmány támaszkodik Galuska László Pál – Feleky Mirkó témába vágó kutatásainak, korábban már publikált eredményeire (Galuska - Feleky 2015)

³ A magyar jogásztársadalom mindig is tudta azt, amit Nótári Tamás (2007: 100) ekként fogalmazott meg: „a római jog – lévén a görög filozófiával és a zsidó-keresztény hagyományt jelentő Bibliával együtt az európai kultúra három fő tartópillére közül az egyik – jelenti a jogtudomány számára a téren és időn, az ókortól napjainkig átívelő kontinuitást.”

⁴ Legelőször Franciaországban 1539-ben a Villers-Cotterêts-i rendelet által, a francia nyelv elsődlegességét és kizárólagosságát alapozta meg Franciaországban, a hivatalos iratokban. Legkésőbb Magyarországon az 1844. évi II. törvénycikk által.

⁵ A *St. James Guide to Fantasy Writers* és a *St. James Guide to Science Fiction Writers* című 1996-ban kiadott műveiben vizsgálja a legnagyobb fantasztikus irodalmi szerzőket valamint csoportosította őket nemzetiségük alapján. Ezen adatok tükrözik és képet adnak számunkra, arról, hogy mely kultúrkör szülöttei a legjegyzetesebb írók. (237 amerikai, 145 brit, 11 kanadai, 7 ír, 4 francia, 4 új-zélandi, 3 német, 2 ausztrál, 1 argentin, 1 kolumbiai, 1 dán valamint 1 olasz fantasy íróról tesz említést. A science fiction írók száma a következő, nemzetiségükre tekintettel: 417 amerikai, 131 brit, 16 ausztrál, 10 orosz, 17 kanadai, 8 francia, 4 német, 4 ír, 4 japán, 3 cseh, 2 lengyel, 2 új-zélandi, 2 svéd, 1 argentin, 1 litván, 1 osztrák, 1 skót, 1 thai.) Magyar szerzőkről ez a forrás nem tesz említést.

Az imaginárius históriák az emberiség korával egyidősek. Már a kezdetektől megjelennek a világot magyarázó történetek, melyek ismeretanyagok, és a tudomány fejlettségének hiányában fikcionálisak. Egészen Aiszkhülosz és Hésziodosz koráig az irodalom, a filozófia és a vallás még egységben létezett (Wellek – Warren, 2002: 29). Ezeket a történeteket megannyi funkcióváltással és új, megváltozott formában, egészen a mai napig olvassuk, nézzük, játszuk, átéljük és szeretjük őket. Manapság e cselekedeteket és attitűdöket „eszképizmus” néven szokás aposztrofálni. Ennek a szónak igen széles jelentésskálája van a modern ember életében. Bár helyettesíthetjük néhány rokon értelmű kifejezéssel, mint például „elütni az időt”, „kikapcsolódni”, „jól érezni magad”, „szórakozni” mindegyik szókapcsolat lényegében ugyanarra utal. Az eszképizmus (menekülés, kiútkeresés) több ága is a tradicionális mítoszok sémáit veszi alapul, mint például maga az irodalom, a hollywoodi filmek, az asztali szerepjátékok és a videojátékok. Mircea Eliade így fogalmazza meg ezt a jelenséget:

„Egész könyvet lehetne írni a modern ember mítoszairól, kedvenc színjatekainak, az általa olvasott könyveknek álcázott mitológiájáról. A mozi, ez az "álomgyár" számtalan mitikus motívumot alkalmaz: a hős és a szörnyeteg harcát, a beavatás harcait és vizsgálait, példászerű alakokat és képeket (a "lány", a "hős", a "paradicsomi táj", a "pokol" stb.). Még az olvasmánynak is mitológiai funkciója van: nemcsak az ősi társadalom mítoszbeszélését ... pótolja, hanem mindenekelőtt lehetőséget teremt a modern embernek arra, hogy - hasonlóan ahhoz, ahogy korábban a mítoszok tették - "kilépjen az időből". Akár krimivel "ütjük agyon" az időt, akár valamely regény időben távoli univerzumába lépünk be, az olvasás kiemeli a modern embert személyes idejéből, más ritmusokba ágyazza, és lehetővé teszi, hogy egy másik "történetben" éljen”. (2009: 194–201)

A fikció szerepéről ugyan esett már pár szó, ám a kép korántsem teljes. Arra a kérdésre, hogy miért vált ki örömeztet, és milyen régóta is van jelen a fikció az emberiség életében, az evolúciós pszichológia tételei próbálják megadni a választ. Az irányzatot képviselő pszichológusok az alábbi – biológiából származó – alapelveket (Cosmides – Tooby, 1997) alkalmazzák az emberi elme működésének megismeréséhez:

- Az agy egy információs feldolgozó eszköz és viselkedési mintákkal reagál a külső és belső ingerekre.
- Az agy adaptív mechanizmusai a környezet és a szexuális szelekció irányítása szerint fejlődtek.
- A természetes szelekció úgy alakította ki agyunkat, hogy képesek legyünk megoldani a fajunk evolúciós fejlődése során felmerült problémákat, feladatokat.
- Az agy legtöbb tartalma és folyamata a tudattalan szintjén működik és a tudatos működés csak a jéghegy csúcsa.
- A különböző adaptációs problémák megoldására különböző agyi pályák alakultak ki, specializálódtak.
- Modern koponyánkban „kőkori elme” lakik. Ugyan ránézésre külsőnk modern, XXI. századi, elménk a régi, hiszen az új agyi pályák kialakulásához nagyon hosszú időre van szükség.

Ezen tételeket olvasva megállapíthatjuk, hogy a fikció egészen a kezdetektől, továbbra is szerves része életünknek, s az evolúció folyamán is megmaradt, mivel fontosnak ítéltetett. Annak érdekében, hogy a kép teljessé váljon egy további faktorról is szót kell ejteni, mégpedig, az agy jutalmazó mechanizmusáról. Vannak cselekedeteink, amelyek rövidtávon nem kifizetődők, ám hosszú távon meghozzák az evolúció által kívánt hatást. Ilyen például az intim együttlét, vagy akár

egy fantasy irodalmi mű olvasása is. Mindkettő közben védtelenek vagyunk, sebezhetőek (egy esetleges támadással szemben), ám mindkettő közben és után – remélhetőleg – jól érezzük magunkat, az agy jutalmaz bennünket. Míg az első példa hosszú távú haszna a fajfenntartás, addig az utóbbi közben az agy olyan új pályákat aktivizál, amelyek a későbbiekben a gondolkodásnak, a kreativitásnak, a fantáziának enged új utat nyitni.

A legkorábbi, az emberiség hajnalán már létrejövő fikcionális történetek a mitológiák, amelyek szerves részét képezték az akkor élt népek életének. A mítosz irodalmi műfajmegjelölés, de mégsem igazán az, mivel irodalom előtti. A mítosz szó Arisztotelész *Poétikájában* a bonyodalom, a narratív struktúra, a mese jelentését hordozza. A mítoszok számos definíciója közül a Kapitány házaspárét (2001) idézném fel: „A mítosz az adott valóság világától különböző, abból kiemelő Másik Világot (másvilágot) teremt, de oly módon, hogy azt az adott valóság világára hatónak feltételezi.”

Kerényi Károly (1988:13-14) hivatkozva Sir George Grey-re megállapítja, hogy „... a mitológia azoknak, akik benne gondolkoznak, és általa fejezik ki magukat, egyúttal élet- és cselekvési forma.” A régi időkben magát a nyelvet sem értettük volna meg a mítoszok ismerete nélkül, olyan szerves része volt a mindennapi életnek, a mai tudomány magyarázatainak hiányában. „Az élő mitológiát élük, kifejezés-, gondolat- és életforma, és mégis anyag.” Claude Lévi-Strauss definíciója kimondja, hogy a mítosz-elemek nyelvi elemekként is működnek, kötődnek hozzá, és tartalommal bírnak; ezáltal a saját belső logikájuk szerint építik azt. Állítása abból adódik, hogy értelmezni kívánta a különböző mítoszok hasonló elemeinek keletkezését.

Voltak azonban, akik a különböző mítoszok megegyezéseit nem nyelvi, hanem pszichés okokkal magyarázták. Carl Gustav Jung (1993: 74) a következőket állítja: „Az ösztönökhöz hasonlóan az emberi psziché kollektív gondolatai sémái is vele születettek és öröklöttek” Másutt ezen gondolatfűzért folytatva az archetípusokról így beszél:

„... figyelembe kell venni azt a tényt is – amelyet először Freud figyelt meg és értelmezett -, hogy az álomban gyakran előfordulnak olyan elemek, amelyek nem individuálisak, és nem eredeztethetőek az álmodó személyes tapasztalataiból. Ezeket az elemeket”...„Freud „archaikus maradványoknak” nevezte, olyan mentális alakzatoknak, melyek jelenléte az egyén életéhez közvetlenül nem kapcsolható, és amelyek ősieknak, veleszületettnek, az emberi psziché öröklött formáinak tűnnek.”...„A lélek tapasztalt kutatója hasonlóképpen megfeleléseket lát a mai ember álomképei és a primitív psziché produktumai „kollektív képei”, „mitológiai motívumai” között.”

(Jung, 1993: 67)

A nyugati gondolkodás, a filozófia alappilléreit az ókori görögök építették fel. Az ókor nagy gondolkodók közül Platón⁶ és tanítványa Arisztotelész⁷ az, aki kitüntetett figyelmet kap jelen dolgozatomban. Míg az az ókori görögöknél a mítoszok tudatosan voltak az élet részei, modern világunkban már csak a tudattalanunkban, nyelvünkben, álmunkban, archetipikus szimbólumainkban, kultúránkban, művészi alkotásainkban, azon belül irodalmunkban figyelhetők meg a mítoszminták. Platón jelentőségét a kultúrában egy Alfred North Whiteheadtől származó kijelentéssel tudnánk legérzékletesebben illusztrálni: „Az Európai filozófiai tradíciót a legbiztonságosabban úgy írhatnánk le általánosan, hogy az egy sor Platónhoz fűzött lábjegyzetből áll össze.” (giffordi előadások; 1927-28). Platón *Phaidónjában* megfigyelhetjük a szókratészi leíró, elemző változat – logosz – és az aiszóposzi eredetkereső, narratív magyarázat – mítosz –

⁶ Kr. e. 427. – Kr. e. 347.

⁷ Kr. e. 384 – Kr. e. 322.

párhuzamos, de egymást kiegészítő jellegét. Másképpen: az irracionális és az intuitív elem – szemben a szisztematikus filozófiával; Aiszkhülosz tragédiája szemben Szókratész dialógusaival (Nietzsche, 1872). Arisztotelész *Retorika*⁸ című műve máig alapja a szónoklattannak, amelyben már a logoszt úgy jellemzi, mint, hogy a beszéd mondanivalójának tisztaságára törekszik, a logikát veszi alapul és érvekre koncentrálnak. Az elemző, leíró logosz és az imaginatív narratíva komplementaritása fontos szerepet kap a Prótagorasz című dialógusban. Mikor Prótagorasz azt a feladatot kapja, hogy bizonyítsa be az erény tanítható voltát, akkor kijelenti, hogy ezt logosz vagy mítosz formájában is képes előadni. Mivel hallgatóság Prótagoszra bízta a döntést, a történetmesélés mellett dönt, mert – „*hálásabb dolog*”. Fontos megérteni, hogy ez időben a logosz (logika és racionalizmus előfutára) és a mítosz egymással karöltve létezett.

3. A duális világvélemény eszmei alapjai: ideális világ és evilág tana

Platón legfontosabb teóriája az *ideatan* volt⁹. A platóni *ideatan* tetején az immateriális, örök és változatlan lények, az *ideák* állnak. Ezek az *ideák* olyan objektív létezők, amelyek a tudomásulvételtől és gondolatviláguktól függetlenek. Platón filozófiája, mint *objektív idealizmus*, legjobban a *két-világ teóriával* interpretálható: a múltékony, változó világ felett áll egy változatlan *ideális* világ. Csak az utóbbi létezik valóságosan, ahogyan ezt az eleaták egykor a *létről* feltételezték. A fizikai világ alárendelt szerepet játszik az ideák birodalmával szemben, mind etikailag, mind ontológiailag. Ez kétféleképpen valósulhat meg: az evilág az ideákból részesedik (méthexisz) vagy utánozza azt (mimézis). A vonalhasonlatot az *Állam* című művében, a Politeiában mutatja be, amely szerint a világ két részre tagolható, a *látható* és a csak a *szellem számára hozzáférhető* világra. Mindkettőt további két részre osztja, a *láthatót* a *közvetlen észlelhető* (pl. árnyékok, tükörképek és egyéb illúziók). Ezekre a tárgyakra különböző megismerési módok vonatkoznak, amelyek egyre közelebb jutnak az igazsághoz. A vélemény (*doxa*) fajtái: a találgatás (*eikaszia*), a meggyőződés (*πισztisz*) és a tudásé (*επιστήμη*): a gondolkodás (*διαονία*) és a megértés (*νοέσις*), amely a dialektika tudományának alapja. A matematikától eltérően önmagukban, a képmásuk nélkül vizsgálja az *ideákat*, a feltevéseket feltevéseként kezeli, és nem végkövetkeztetések, hanem a kiindulópontok felé tart, míg a hipotéziseket felszámolva jut el a *feltétel nélküli kezdetig* (*ἀνύποθετος ἀρχή*) (Boros, 2007: 75). A kizárólag a *szellem számára hozzáférhető* a *tudomány* területei pl. a matematika, amely szemléltető anyagán (mint a geometriai alakzatok) túllépve szellemi ismeretekhez jut, illetve az *ideák* birodalmába. A platóni *ideatan* csúcspontján azonban a jó ideája helyezkedik el (naphasonlat, lényegében Isten maga). (Kunzmann – Burkard – Wiedmann, 1999: 39).

Az egyik legfontosabb platóni tan a lélekről vall. *Phaidón*ban Platón kifejti a *halhatatlan lélek* képzetét. Szerinte a lélek rendelkezik élet előtti és utáni létezéssel is. Platón fogalmai szerint a lélek az ideális világból érkezik a „reális” világba, kezdetben az ideák tisztaságával, s későbbi bűneiért és „beszennyeződéséért” evilág a felelős.

Platón a retorikát az *igazság* ellenségének tartja, amely olyan erőteljes, hogy az emberi elmét képes eltántorítani a racionális gondolkodástól is. Továbbmegy, és azt tartja, hogy a poéták veszélyesek az Államra is, ezért abból ki is tiltja őket utópiájában. Platón *barlanghasonlatában* ábrázolja a felemelkedést az ideákhoz. Úgy tartotta, hogy az emberek a barlangban leláncolt lények csupán, kik a valóságos világból semmit sem látnak, csupán a tárgyak árnyékát, amelyeket mesterséges fényforrás vet a barlang falára, és ezt valóságosnak tartják. További árnyékokat, bábokat a „hordozók” (politikusok, poéták és szofisták) vetnek. Ebből az állapotból az igazság keresői csak a filozófusok segítségével szabadulhatnak, akik megmutatják a foglyoknak a barlangban található tárgyakat és a bábosokat, a mesterséges fényforrást, a barlangon kívüli világot, majd végezetül magát a Napot, s akkor szemüket elvakítja a fény (*igazság*), ami fájdalmat okoz nekik. Ekkor megmentőjük, a filozófus ellen fordulnak, mert nem bírnak az igazsággal megbirkózni. A barlangba visszatérés hasonlóképpen fájdalmas élmény számukra, a látás ideiglenes gyengülésével jár. A „lekötözött rabok” továbbra is ragaszkodnak saját „korlátozott világlátásukhoz” és gyűlölik a visszatérőt, aki

⁸ Jelentése eredetileg a meggyőzés művészete, és mint ilyennek, fokozottan eredményelvű az attitűdje.

⁹ Legmarkásabban a *Lakomában*, a *Phaidónban*, az *Államban* és a *Phaidroszban* található meg.

világos tudás birtokában megkérdőjelezi értékítéleteiket (Boros, 2007: 89-90). Az *igazság* kérdése azonban, rendkívül komplex. Max Eastman (1935: 155-6) tagadja, hogy a platóni „*irodalmi észjárás*” jogot formálhat az igazság fölfedezésére. Azt állítja, hogy az csupán a tudomány előtti kor specializálatlan, műkedvelő észjárása. Azonban meg kell érteni, hogy az igazság az irodalomban is ugyanaz, szisztematikus, bizonyítható ismeret. Eastman szerint az író feladata az ismeretek felfedezése és közvetítése csupán. Igazi funkciója, hogy észrevetesse velünk, amit látunk és elképzeltesse, amit ismerünk. Heyle (1943: 51-87) szerint az esztéták vacillálása érthető, mikor azt kellene kimondaniuk, hogy az *igazság* nem sajátossága és kritériuma a művészetnek.¹⁰ Érhető részben azért, mert ez a terminus felettébb megtisztelő, hogy a művészetnek megbecsüléssel adózunk. Részben pedig azért, mert logikátlanul, attól tartunk, hogy ha a művészet nem *igaz*, akkor az *hazugság*, ahogyan az Platón is állította (Wellek – Warren, 2002:34). A fikció ellentétje nem az *igazság*, hanem a *tény*; illetve a tér és időbeli létezés. A *tény* speciálisabb, mint a valószínűség, amellyel az irodalom foglalkozik (Walsh, 1943: 433-51).

Az ideatan lesz minden későbbi túlvilágképzet forrása, s a neoplatonikusok tevékenységén keresztül még a kereszténység szellemi alapja is. Ugyanakkor nemcsak filozófiai eszme, hanem – paradox módon – maga is idea lesz. Az emberiség gondolkodásába kitörölhetetlenül bevésődik evilág tökéletlenségének gondolata, s egy szebb, boldogabb másik világ utáni vágy: mindenfajta későbbi eszképzizmus, ideálkeresés – végső soron pedig a fantasztikum – egyik legmeghatározóbb eredőjeként.

4. Összefoglaló

Tanulmányomban a fantasztikus irodalom létrejöttének legkorábbi szakaszaiból emeltem ki történelmi és kulturális mozzanatokat, segítségül híva a pszichológia, filozófia, történelem és az antropológia tanait is. Foglalkoztam az egész emberiséget érintő fikció szerepével, életünkben elfoglalt helyével, valamint a mítoszok jelentőségével. A nyugati gondolkodás létrejöttét alapjaiban az ókori görögök építették fel, kiemelten is foglalkoztam Platón ehhez hozzájáruló elméleteivel. Platón tanai a világ későbbi legnagyobb vallásának filozófiai gondolkodására kardinális hatással voltak, amellyel a tanulmány folytatásában foglalkozom.

¹⁰ Ez a gondolkodásmód a későbbi kritikák alapja, amellyel a „fantasztikumot” a reáliák nevében elítélik.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] Boros Gábor et.al. Filozófia. Budapest: Akadémiai Kiadó. 2007.
- [2] Cosmides, L. és Tooby, J. Evolúciós pszichológia: alapozó kurzus. In: Pléh, Csányi, Bereczkei (ed.) *Lélek és evolúció*, Budapest: Osiris, 2001.
- [3] Eastman, Max. *The Literary Mind: Its Place in the Age of Science*. New York, 1935.
- [4] Eliade, Mircea. *A szent és a profán*. Budapest. Európa. 2009.
- [5] Galuska László, Feleky Mirkó. Typlogia phantastica. A fantasztikum rendszertana I. rész. in *Könyv és Nevelés* XVII. évfolyam 2015/3
- [6] Galuska László, Feleky Mirkó. Typlogia phantastica. A fantasztikum rendszertana II. rész. in *Könyv és Nevelés* XVII. évfolyam 2015/4
- [7] Heyl, B. C. *New Bearings in Esthetics and Art Criticism: a Study in Semantics and Evaluation*. New Haven. 1943.
- [8] Jung, C. G. A tudattalan megközelítése. In: Jung, C. G. (ed.) *Az ember és szimbólumai*. Budapest: Göncöl kiadó. 1993.
- [9] Kerényi Károly. *Mi a mitológia?* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó. 1988.
- [10] Kunzmann, Peter – Burkard, Franz-Peter – Wiedmann, Franz. *Atlasz Filozófia*. Budapest: Athenaeum Kiadó. 1999.
- [11] Nietzsche, Friedrich. *Die Geburt der Tragödie*. Lipcse, 1872. Magyarul: *A tragédia születése, avagy görögség és pesszimizmus*. Budapest: Európa Könyvkiadó. 1986.
- [12] Nótári Tamás recenziója: Földi András–Hamza Gábor: A római jog története és intéstitúciói. Budapest. 2006. művének tizenegyedik átdolgozott és bővített kiadásáról. In: *Románai Magyar Jogtudományi Közöny*. 2007/1. szám
- [13] Pederson, Jay P. (ed.). *St. James Guide to Science Fiction Writers*. Detroit: St. James Press. 1996.
- [14] Pringle, David (ed.). *St. James Guide to Fantasy Writers*. Detroit: St. James Press. 1996.
- [15] Platón. Prótagorasz. in: *Platón Összes Művei: Első Kötet*. Budapest: Európa Könyvkiadó. 1984.
- [16] Walsh, Dorothy. „The Cognitive Content of Art”. *Philosophical Review*, LII. 1943.
- [17] Wellek, René – Warren, Austin. *Az irodalom elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó. 2002.
- [18] Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: *Modern mitológiák*. <https://goo.gl/91NYyw> (letöltés: 2013. 05. 04.) 2001.
- [19] Maddison, Angus. *The World Economy: A Millennial Perspective*. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://goo.gl/cLBcRx> (letöltés: 2016. 09. 17.) 2001
- [20] Whitehead, Alfred North. *Process and Reality an Essay in Cosmology* Gifford Lectures Delivered in the University of Edinburgh. <https://goo.gl/LnRXbv> (letöltés: 2016. 09. 17.) 1927-28.